

XXVIII. évfolyam 2. szám

nka  
Nemzeti Kulturális Alap

# zeneKar

WWW.AHO.HU  
WWW.ZENE-KAR.HU

## Közönség nélkül

*=művészet  
légüres térben*

- Profi piaci eszközökkel a magas művészi színvonalért
- Meddig feszítsük a húrt?
- Kié a felelősség?

2021 / 02

## Könyv

*„Térjen vissza a szenvedélyhez, az eleven, emberi érzelmekhez, amelyekkel oly ragyogóan kezdte pályáját”*

## A Giacomo Puccini kritikai levélkiadás II. kötetéről (1897–1901)

A luccai Puccini Kutatóközpont három és fél évvel az első kötet megjelenését követően, 2019 áprilisában mutatta be Giacomo Puccini levelezésének második kötetét, Gabriella Biagi Ravenni és Dieter Schickling szerkesztésében a firenzei Olschki kiadó gondozásában a Giacomo Puccini Nemzeti Összkiadás részeként. Az 1897-től 1901-ig terjedő időszakot felölelő levélgyűjtemény 855 Puccini által írott levelet tartalmaz, valamint a Függelékben információkat közöl 8 olyan, lappangó küldeményről, amelyeknek csak a létezése ismert. A most közreadott levelek közül 326 első közlés. Az első kötethez képest jelentős változás, hogy Puccini egyetlen jogutódja, Antonio fiának házasságon kívül született, majd hosszú jogi csatározás után 1996-ban végül elismert örököse, Simonetta Puccini 2017. december 16-án, életének 89. évében elhunyt. Ennek következtében az utolsó akadály is elhárult a zeneszerző által írott valamennyi fellelhető levél nyilvános közlése elől. Vannak olyan elképzelések, hogy a Simonetta Puccini által az első kötetből visszatartott – elsősorban a zeneszerző feleségének, Elvira Bonturinak szóló – leveleket is közzé fogják tenni a hétköztetesre tervezett sorozatban, amelyhez már a kezdetektől két kiegészítő kötetet is terveztek. A levélösszkiadás ezzel együtt is csak a Maestro által írott levelekre szorítkozik, mivel 1996-ban, a nagyszabású munka kezdetén még csak távoli délibábnak tűnt a hozzáférés a Torre del Lago-ban található Puccini Archívumhoz, ahol feltételezhetően a Maestrohoz írott levelek legnagyobb része található. Ennek következtében a máshol fellelhető levelek beillesztése meglehetősen esedékes lett volna, ami ráadásul azt a kockázatot is magában foglalta, hogy csak hiányosan közvetítette volna a kétirányú levelezés tartalmát. Ezzel együtt a szerkesztők arra törekedtek, hogy amennyiben rendelkezésükre állt, a bejövő levelek tartalmáról is gazdag jegyzetanyaggal tájékoztassanak, elsősorban a lábjegyzetekben, míg a kötet végén található függelékekkel és mutatókkal az időrendi sor-



rendben publikált levelekben való könnyebb eligazodást igyekeztek elősegíteni.

Puccini pályájának kiteljesedéséről sokat elárul, hogy míg az első kötet közel húsz évet átfogó időtartama 784 Puccini által írt levelet tartalmaz, a második kötet mindössze fél évtizedes periódusából 855 levél kerül közlésre. Közöttük számos olyan eddig kiadatlan írás, amely tovább árnyalja a már beérkezett komponista személyiségéről és művészi tevékenységéről kialakult képet. Öt intenzív esztendő sűrű levelezése, amelyben az első kötethez képest jelentősen kibővülnek a családi és a szűk baráti körön túllépő társadalmi és nemzetközi kapcsolatok.

Az olasz és európai operavilágban kivívott helyének stabilizálódásával Puccini örömmel nyugtázza addigi sikereit, miközben a jövőre vonatkozó terveit szövögeti, operáinak színpadra állítását egyengetve és további bemutatókat sürgetve. A pályakezdés éveivel képest ebben az öt évben anyagi helyzete is megszilárdult. A Manon Lescaut és a Bohémélet sikere lehetővé teszi az éppen negyvenes éveibe lépő Maestro számára a Chiatri és a Torre del Lago-i villák megvásárlását. Ebben a fél évtizedben fejezte be a Toscat, és készítette elő annak ősbemutatóját, továbbá nagy lendülettel és lelkesedéssel kezdett neki a Pillangókisasszony, vagy – ahogy újabban fordítják – a Pillangóasszony komponálásának, amelyről egy 1900. június 22-én Londonból ismeretlen címzettnek – vélhetően élettársának, Elvira Bonturinak – küldött levéltöredék tudósít először: „ha a darab, amit láttam (bettflai, pillangó), nem japán lenne, nagyon tetszene nekem. Gyönyörű, de nem Olaszországnak való.”

Ha az első kötet Puccini életének változásokban leg gazdagabb két évtizedéről számol be, mintegy regényes életrajzként beszélve el a nehézségekkel teli fiatalágot a pályakezdéstől a Manon Lescaut és a Bohémélet sikerének köszönhető beérkezésig, akkor a második kötet intenzív öt évet átfogó „elbeszélése” a Maestro saját természetére vonatkozó gyakori, ám rövid reflexiókról



– határozatlan, szenvedélyes, kielégíthetetlen – , illetve céljairól árulkodik. Utóbbiak addigra egyértelműen körvonalazódtak: csendes, vidéki élet (mindenekelőtt a kedvelt Torre del Lagón), a munka iránti elköteleződés, amely nélkül meghalna az unalomtól (amitől fél), valamint az öregedés ellenszerének keresése. Számos információ vonatkozik egészségére, ami hanyatlóban van, és testsúlyára, ami viszont növekvőben. 1897 október közepéről van egy teljes terjedelmével most először publikált levél barátjához, Eugenio Cecchi kritikushoz – akivel, másokhoz képest, Puccini sokkal bőkezűbben osztott meg információkat –, amelyben számos érdekes részletet találunk a milánói tanulóévekre – A „*Lidércek* és a *Bohémélet* előtti időszakra” – vonatkozóan. Mindez újabb vonásokkal gazdagítja a fiatal Puccini portréját is.

Kevés, de annál jelentősebb a többi kortárs zeneszerző említése. Pietro Mascagniról az együtt töltött milánói tanulóidőkre való szeretetteljes visszaemlékezésen túl az előbb említett, Cecchinek szóló levélben, mindössze egyetlen bizalmas utalás történik az *Irisz* szövegkönyvének gyenge színvonalára vonatkozóan, valamint egy, Mascagni livornói gyógyszerész barátján keresztül küldött intelem, hogy „térjen vissza a szenvedélyhez, az eleven, emberi érzelmekhez, amelyekkel olyan ragyogóan kezdte pályáját”. Ugyanakkor Puccini említést sem tesz *Az álarcosok* 1901. januári bemutatóinak sikerességéről. Ruggiero Leoncavallóról különösen részrehajlóan nyilatkozik, amikor egy 1897. november 23-án Tito Ricordinak írott levelében azt írja, hogy „az említésre nem méltó operát!” sehol nem fogják előadni Genován kívül, ahol már előzetesen lekötötték, míg az

enyémet újból előadják Genovában, Velencében, Torinóban, Rómában, Nápolyban és talán Palermóban is, nem beszélve a többi kisebb színházról.” Földijéről, az ugyancsak luccai születésű, és mindössze négy és fél évvel idősebb Alfredo Catalaniról ezzel szemben rövid, de rendkívül hízelgő jellemzést ír egy helyi kiadvány számára. Kevésbé hízelgő viszont a *Krisztus feltámadása* című oratóriumról, és szerzőjéről, Lorenzo Perosiról Tomaide nővérenek írott bizalmas megjegyzése, egy mostanáig kiadatlan 1899. január 25-i keltezésű levélben. Vincent d’Indy *Fervaaljában* – „opera, ami megfejtethetetlen zenét tartalmaz” – nehezményezi a túlzott wagnerizmust, és azt kívánja, hogy „a közönség ízlése ne jusson tévútra, mint manapság oly sok muzsikusé.” Idősebb francia pályatársának, Jules Massenet-nek már jó ideje sikerült kivívnia a zeneszerző feltétel nélküli tiszteletét. Ezt igazolja többek között egy szintén most először publikált, 1898. június 14-én Párizsban kelt francia úgynevezett „pneumatikus” postai kártya is, amelyen a következő szavakkal köszöni meg olasz nyelven Massenet gratulációját a *Bohémélet* párizsi bemutatója alkalmából: „...a ma élő valamennyi operaszerző felett csodálat és tisztelem.” Hogy Puccini értékrendje mennyire differenciált volt, arról tanúskodik az az irat, amelyben rendkívül udvariasan, de kimenti magát, hogy elnököljön egykori luccai mesterének, Carlo Angeloninak – akit egyébként az ő édesapja is tanított – halála alkalmából rendezett városi megemlékezésen. Az 1901. február 12-én kelt hivatalos lemondó levél magyarázatát a március 6-án Ramelde húgának írott postai levelezőlapra olvashatjuk: „ha meggon-



dolom, hogy Boccherininek mindössze egy emléktábla jutott egy bordély falán.”

Ugyanerre az időszakra esett Giuseppe Verdi halála is, aki 1901. január 27-én hunyt el Milanóban. Puccini még ugyanezen a napon táviratban nyilvánított részvétet a Maestro unokahúgának és fogadott lányának, Maria C. Filomena Verdi Carrarának, valamint kiadójának Giulio Ricordinak, majd három nappal később nemcsak saját, hanem szülővárosa Lucca, valamint Viareggio képviselőjében is részt vett a temetésen. Fogadott városa polgármesterének szóló, a megbízást elfogadó és megköszönő levélben maradt fenn az egyetlen eddig ismert véleménye az idős mesterről: „vele együtt hunyt ki a legtisztább és legragyogóbb olasz dicsőség. Hazánk igazi nagysága érdekében kívánjuk, hogy folytatódjanak és követőkre találjanak az ember és a művész erényei.”

Az első kötethez hasonlóan az életrajzszerű második kötet is gazdag a zeneszerző közvetlen környezetét alkotó személyek jellemzésében. Jövendő feleségéről, Elvira Bonturiról úgy ír, mintha már házasok lennének, jöllehet esküvőjükre csak 1904 elején, az első férj halálát követően kerülhetett sor. Beszámol Elvira nyerseségre hajlamos természetéről, és ellenszenveiről. Mindenekelőtt idegenkedésétől a vidéki élet iránt. Egyre markánsabban rajzolódik ki a kettejük közötti távolság. Nincs közös érdeklődésük és érzelmeiket sem osztják meg egymással. Puccini mindössze két levél alá írja a Topisio becenevet, mintegy a kezdeti szenvedély pislákoló visszfényeként. Elvira féltékenysége már-már egészségét is kikezdi, ezért Puccini ugyanúgy igyekszik megnyugtatni, mint akármelyik büntudatos férj. Jellemző a Brüsszelből 1900. október 9-én írott levél, ami tele van vádaskodással, önsajnálattal, a régi idők iránti nosztalgiával, magyarázkodással és érzelmeikkel. A helyzetet még pontosabban érzékelteti az a Ramelde húgának írott rövid levél, amiben 1901. május 25-én már saját „gyógyulásáról” tudósít. A gyógyulás a titokzatos „Corinnával” – való afférra utal, ami 1900 első

hónapjaiban kezdődött, de valójában sokkal tovább tartott annál, mint amennyiről a zeneszerző környezete tudott.<sup>2</sup> Puccini első lelepleződött házasságtöréséről van szó, amire kevés híján ráment Elvira Bonturival való kapcsolata. A többi családtag közül kiemelkedik sógora, Giuseppe Razzi és annak neje, Ida Bonturi portréja. A sógor a bizalmas és mindenés, amolyan tótum factum szerepét tölti be, míg a sógornő mindig kész teljesíteni a Maestro legkülönbözőbb kívánságait. Nevelt lánya, Fosca Gemignani is fontos szerepet játszik életében. Saját lányaként neveli, ennek megfelelően aggodalmaskodik a mindenkori udvarlók és a

lány egészsége tekintetében. A Maestro személyes kedveléséről ebből a kötetből is sokat megtudunk, sőt új területek – mint például a motorizáció – is feltárulnak. A vadászat iránti szenvedély továbbra is uralkodó és folyamatos témát jelent, a kiadvány legelső levelétől kezdődően. A vadászatról tudósító írások tele vannak engedélykérésekkel, meghívásokkal, a barátoknak kiosztandó zsákmány felsorolásával, és nem utolsósorban a többnyire operahősökről (pl. Scarpia) elnevezett meg-





bízható vadászkutyák említésével. Ez egyúttal a Dianához írt himnusz keletkezésének is az ideje, amit Puccini 1897. december 13-án küldött el a szöveg írójának, Carlo Abeniacarnak, akinek egyúttal a segítségét kéri egy megfelelő vadászkutya beszerzésében – kerül, amibe kerül.

A témák és a címzettek változatossága a levelek stílusának tudatos és gondos megválasztásában is érzékenyen tükröződik. A barátokhoz, ismerősökhöz írt levelek hangneme többnyire szeretetteljes, barátságos, bizalmas vagy tréfálkozó, míg a hivatalos levelek általában formális, professzionális vagy éppen távolságtartó. A levelek stílusát idézetek, hétköznapi történetek, apró kérések, felettébb szabadszájú kommentek színesítik, gyakran tréfás rajzokkal kiegészülve. Megszilárdul az első kötetben tapasztalt költői hajlam is. A rímekbe szedett fogalmazás Puccini intellektuális játéka, ami elsősorban kiadóhoz Giulio és Tito Ricordihoz, valamint Elvirához, illetve két sógorához, és Ramelde hűgához írott leveleire jellemző.

Magyar vonatkozású említés még viszonylag ritkán fordul elő az első két kötetben, és csak remélhetjük, hogy a további kiadványok, a történelem viharai nyomán bekövetkezett nyilvánvaló veszteségek ellenére, az eddiginél bővebben tárják majd fel Puccini magyarországi kapcsolatait. Az első kötetben bizalmas barátjának, Alfredo Caselli luccai kávéház-tulajdonosnak számolt be a Manon Lescaut budapesti előadásának fogadtatásáról és a tiszteletére rendezett 300 terítékes banketttről a margitszigeti nagyszálló – Grand Hotel Hungária – levélpapírján, 1894. április 15-én kelt levelében, illetve másnap egy postai levelezőlapon. Még aznap – 16-án délelőtt – továbbutazott Bécsbe, ahonnan Münchenen keresztül tért vissza Milánóba. A zeneszerző által megtekintett Manon előadást is a művet a bemutatóra előkészítő Arthur Nikisch dirigálta, aki ekkor az Operaház igazgatói tisztét is betöltötte. A címszerepet Ábrányiné Wein Margit, Bianca Bianchi távozása után az Operaház vezető primadonna-szubrettje alakította. Puccini azonban nem tért ki az előadás művészi színvonalának ecsetelésére, mindössze a közönség körében aratott sikert nyugtázza elégedetten. A lelkesült be-

számolója alapján frenetikusnak tűnő bankettet, a közreműködő cigányzenekarral, zseniális és spontán ünnepséggé írta le, ami mélyen megindította. Az új levélkötetnek köszönhetően néhány félreértés, illetve homályos pontra is fény derülhetett a zeneszerző első budapesti látogatásával kapcsolatban. Puccini nem az 1894 március 17-i bemutatón vett részt, amint azt Tallián Tibor feltételezi<sup>3</sup>, hanem a bemutatót követő sorozat egyik előadását nézte meg. A zeneszerző látogatásáról a Fővárosi Lapok másnapi számának<sup>4</sup> „Művészetek” rovatában az ismeretlen tudósító a következőképpen számolt be: „Puccini Giacomo olasz zeneszerző tegnap a m. kir. operaházban meghallgatta *Manon Lescaut* című művét. Valószínűleg már rég ideje érdeklődött operájának budapesti előadása iránt, sőt most, hogy az intézet költségén eljöhett, el is jött. A házban elég szívélyes hangulat – taps és kihívás – uralkodott, ha a köszöntés nem is volt oly meleg és szponatán, mint amikor Leoncavallo páholya felé fordultak az összes parkett-falauok, mindannyi felállva, mindannyi tapsolva és éljenezve. E hangulat-differenciáért Puccini tehet legkevesebbet, mert ő végre is operát olyant írt, aminőt tud – és ő írt egy operát, mely ha nem is örök dicsőségére, hanem minden esetre becsületére válik –, a színházak vezetősegei azonban – ez a bevett szokás – csak olyankor hívják meg az idegen szerzőt –, ha csak átutazóban nincs –, amikor annak munkálata nagy, vagy legalábbis jelentékenyebb és egyértelműbb sikert arat. Semmiképp sem teszik ki annak a kétes öröme, hogy a függöny elé szólíttatva, lássa, minő egyenetlenül oszlik meg az entuziaszmus, a különféle methodus szerint benépesült nézőtérén. Annak a partikuláris dörömbölésnek rugóit és egész mesterségét ők, a jeles olaszok, jobban ismerik, mint mi valamennyien; jól ismerik, mondom, és tudják, hogy annál többet ér egy meleg kézszorítás és egy tisztességes brutto-bevétel. Különben a Nikisch vezetése alatt álló zenekar is tapsolt, a dirigáló igazgató pedig megisméltette a madrigált és az intermezzot. Puccini az igazgató első emeleti páholyából nézte az előadást, míg a fölvonásközökben ellátogatott a színpadra. Nagyon rokonszenves, megnyerő modoru ember, jóllehet külső megjelenésében feszes; arcán sok intelligencia és komolyság tükröződik. És mindenekfölött barátságos. Az előadásról azt mondta, hogy neki nagyon tetszett.” Puccini szombat délelőtt vonattal érkezett Budapestre, a pályaudvaron az Operaház titkára, Gamauf István fogadta – egy másik korabeli újsághír szerint.<sup>5</sup> Az előadásra vasárnap este került sor, és hétfőn délelőtt már el is utazott, tehát Giorgio Magri állításával szemben első látogatása során mindössze két éjszakát (április 14–15.) és nem nyolc napot – Magri szerint április 13–20. között – töltött a magyar fővárosban.<sup>6</sup>

Egy évvel később, 1895. május 7. és 9. között ismét Budapesten járt a Manon Lescaut előadásán, ezúttal Fiuméből érkezve vonattal, ahol előző este szintén a



Manont tekintette meg Elvira társaságában. Budapestről a tervek szerint Bécsbe utazott, majd hajón tért vissza a magyar fővárosba, amiről még a Fiumében 1895. május 6-án keltezett levélben tudósítja sógorát, Giuseppe Razzit. Trieszt mellett útba ejtette Ljubljanát is, hogy megnézzék a húsvétí földrengés sújtotta várost. Budapestről Ramelde húgának és családjának küldött egy keltezés nélküli képeslapot, amelyben mindössze egy rövid üdvözlésre és a további útvonal – Bécs-Velence-Milánó – távirati stílusban való ismertetésére szorítkozott. Nyilvánvalóan erősen foglalkoztatták a Bohémélet kompozíciós munkái is, mert sógorát mindössze két szóval – ne felejtse a villát! – emlékezteti, hogy nyárra keressen egy alkalmas nyaralót a *Bohémélet* komponálásához. Útban hazafelé megállt Velencében, hogy felkeresse az ott első ízben megrendezett és később Velencei Biennálé néven ismertté vált nemzetközi művészeti kiállítást, és vélhetően részt vett a Lidércek Toscanini által vezényelt próbáin is a La Fenice színházban.

Az 1895. évből még egy magyar vonatkozású levelet találunk, 1895. július 14-én Pesciából keltezve. A levél címzettje egy bizonyos Julie Conrad asszony, a terézvárosi Petőfi utca (Petőfigasse, ma: Székely Mihály utca) 16. szám alatt. Puccini udvariasan visszautasítja a hölgy által felkínált *Andrea del Fregger* témáját, arra való hivatkozással, hogy a mesét túlságosan naivnak találja. Ugyanakkor megengedően hozzászól, hogy nem hiányoznak belőle a hatásos pillanatok, amelyek színpadra állítva elég érdekesek lehetnek. Nem tudjuk ki lehetett az irodalmi ambíciókkal megáldott merész hölgy, aki Puccinit kereste meg az ismeretlen tárgyú irodalmi alkotással. A Budapesti Cím- és Lakosságjegyzék 1894. évi kiadásában ezen a címen Conrad Frigyesné háztulajdonos, valamint egy Férfi- és Gyermekruha raktár szerepel Conrad Julia néven.<sup>7</sup> Mindenestre 1881-ben egy fővárosi vagyoni peres eljárásban felperesként is felbukkan Conrad Júlia neve három kiskorú fiú özvegy gyámjaként<sup>8</sup>, 1899-ben pedig a Pesti Napló április 16-i száma a Szerecsen (ma Paulay Ede utca) 28. számú házának eladásáról tudósít<sup>9</sup>, ami megegyezik a

korabeli Petőfi u.16. vagyis a mai Székely Mihály utca sarkán álló bérpalotával.

Ezt követően már csak egyetlen budapesti vonatkozású levelet olvashatunk az első kötetben, amit Puccini 1896. szeptember 23–29. között írt librettistájának, Luigi Illicának, arra kérve őt, hogy diszkréten puhatolja ki kiadójánál, Giulio Ricordinál, milyen lehetőségek lennének Bécsben, illetve Budapesten a Bohémélet bemutatására. A kiadó, Giulio Ricordi J. Burgmein néven egyébként zeneszerzéssel is foglalkozott. Zenekarra komponált Magyar fantáziájának pár nappal korábbi nagy sikerű

luccai előadásához, amin Puccini műveiből is elhangzottak részletek, a következő, szeptember 29-én keltezett levélben gratulált a zeneszerző.

Jóllehet Puccini mindkét alkalommal emlékezetes élményekkel távozott a magyar fővárosból, itteni kapcsolatainak megszilárdulására még várni kellett. Az 1897-től 1901-ig terjedő fél évtized alatt mindössze egyetlen budapesti vonatkozású levél keletkezett. Az 1898. július 6-án Torre del Lago-ból küldött írás címzettje még a rejtélyes Julie Conradnál is ismeretlenebb. Az azonosíthatatlan úr a Lipótvárosi Kaszinó igazgatóságának képviselőjeként, nem tudni milyen alkalomból invitálta meg a zeneszerzőt Budapestre, aki udvariasan hátrította el a meghívást azzal, hogy az egész nyarat és a telet a világtól elvonultan kell töltenie, hogy a megadott határidőre befejezze készülő Tosca című operáját. De erről már a következő kötet ad majd számot.

#### JEGYZETEK

- 1 Leoncavallo *Bohémek* című operájáról van szó, amelyet néhány nappal később, 1897. november 27-én a budapesti Operaház is bemutatott
- 2 Maria Anna Lucia Coriasco szabónő, egy piemonti pék lánya, akivel Puccininek közel négy évig volt viszonya.
- 3 Tallián Tibor: A budapesti Operaház 100 éve. Zeneműkiadó, 1984. p. 110
- 4 Fővárosi Lapok 1894. április 16. (105.sz.) pp. 917-918. A szöveget eredeti formájában a korabeli helyesírásnak megfelelően közlöm.
- 5 Fővárosi Lapok 1894. április 14. (103.sz.) p. 896.
- 6 Giorgio Magri: Lucca-Budapest. Andata e ritorno. Maria Pacini Fazzi Editore, Lucca 1999, pp. 14-15.
- 7 V.ö.: Budapesti Cím- és Lakjegyzék, 1894 (8. évfolyam) 6. rész. Lak-jegyzék, p. 559., valamint Budapesti Cím- és Lakjegyzék, 1894 (8. évfolyam) 5. rész. Gyárosok, iparosok, kereskedők, mérnökök, orvosok, ügyvédek stb. cím-jegyzéke, p. 471.
- 8 HU BFL - VII.2.c - 1881 - I.0363
- 9 Pesti Napló, 1899. április (50. évfolyam, 91-119. szám) 1899-04-16 / 105. szám. P. 290.

Kaizinger Rita